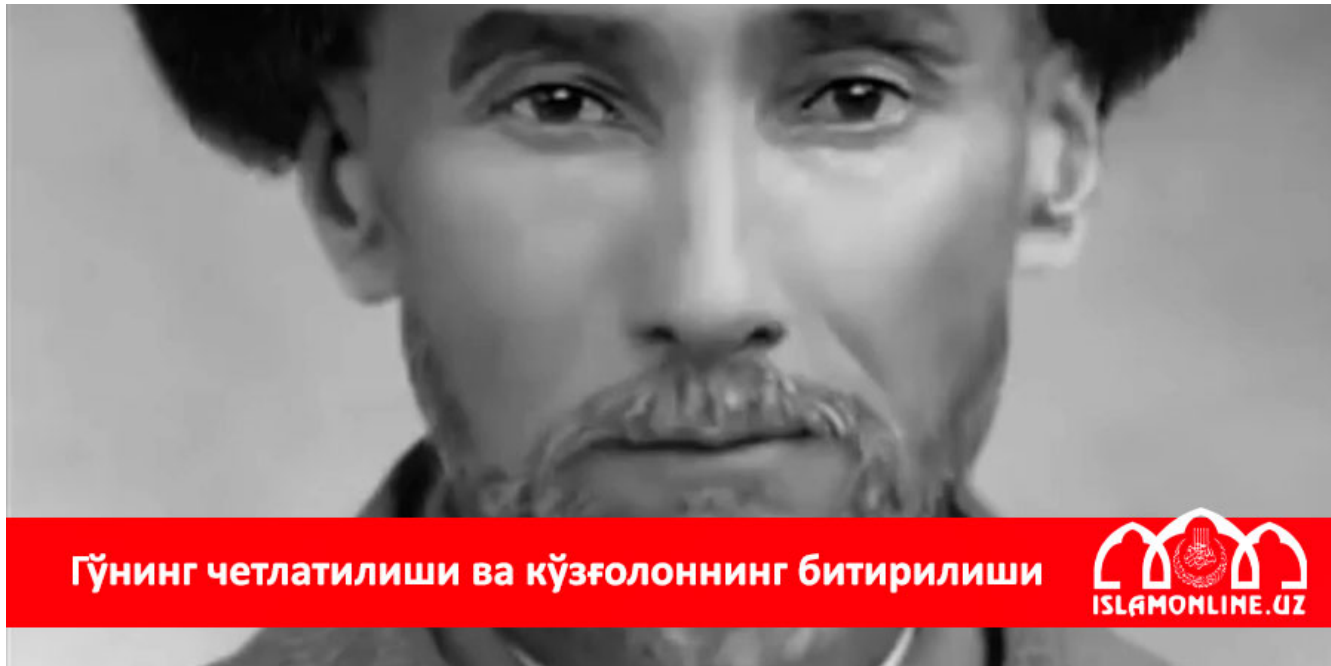

Энди сўзни яна Гў силингдан бошлаймиз. Кучо шахридан кочиб чикишган Хўжаниёз билан Момут силинг Оксу шахрига келганларида шаҳар хокими бўлиб турган Бой жужонг(Милиция бошлик, миршаббоши (хит.)) буларга карши чикиб кутиб олган бўлсам-у, яна ўрталарида бирлик-иттифоклари йўқ эди. Чунки Урумчи жонгжунг ҳукумати йиқилган кундан бошлаб ҳар бир шаҳарда кўзғолон кўтарилмиш эди.

Оксуликлар бўлса ҳукумат шаҳри бўлган Осу кўргонига хужум қилишиб, ундаги борлик хитойларни ўлдиришган сўнгида кўзғолон қаҳрамони Бой жужонгни ўзларига ҳоким қилиб олмиш эдилар. Шунинг учун бу қора ботирнинг кўнглига ҳам амирлик ҳаваси тушмиш эди. Бунинг устига бутун Оксу халқи ва ҳам атрофдаги қалволар(Телба (уйгурча).) ичида бу одамнинг обрўси ошиб, ҳурмати бек кўтарилмишдур. Буни кўрган амалпараст қора ботирларнинг ҳасадлари кўзголиб, у билан ҳеч бир ишда қелишолмадилар. Балки Бой жужонгнинг ҳар қандай бўлса ҳам Ислом иттифоқи қуришга кўнгли борлиги сезилгач, инсон иблислари тарафидан унинг қораси қўрилмиш эди. Шунга қўра дунганларга қарши Оксу устида бўлган отишмада орқадан отилган ўқ билан ўлдирилмишдир. Бу қимнинг томонидан отилганлиги маълум бўлмаса ҳам қўпчилик халқ бу хиёнатни Хўжаниёздан қўрдилар. Шунинг учун яна ўзаро иттифоклари бузилиб, Оксу урушида буларга қўра бир ҳовуч қелмаган дунган аскарларидан қаттиқ қенгилгач, Хўжаниёз, Момут силинг аскарлари билан Қошқарга қараб қечинмиш эдилар. Қандок бўлса ҳам уруш ишларида озу қўп тажриба қўрган Гў силинг буни қўргач, дарҳол Қохусанг қўмондасида бир бўлуқ аскар белгилаб, қочқинларни қувлашга буюриб, ўзи

Оксу элидан сўкиш солиги олиш учун тўхталмишдир. Шу кунлари эса Кошгар хар томондан тўпланган бир-бирлари билан келишолмаган, онгсиз, сиёсатсиз бир неча кора кучлар маркази бўлмиш эди. Шундоки, Хўтан томондан Собит домлам бошлик Шохмансур кўмондасида Хўтан аскарлари; Ўрумчи ҳукумати йиқилгач, шаҳар босиб биринчи кўзгон кўтарган Усмон киргиз бунга қарши йўқ мансабни таллашиб қурбон бўлган кучолик аробақаш Темур жужонг ва ҳам Фаргона томонидан қочиб ўтган кўзгончилар қолдиги Юсуфжон қўрбоши, булардан бошқа яна бир қанча қуролланган онгсиз кора ботирлардан бўлиб, ожизгина халқ қучи бир ўринга тўпланмиш эди. Бу мусулмонлар хар қанча бўлганлари билан хали динсизлар ҳокимияти буларга қириб, шум таъсирлари ўтмаганликлари қўнғилларида озу қўп Исломиётнинг муҳаббати сақланмиш эди. Агар шу аҳволда онглик, ўткир сўзлик, ҳурмат эгаси бўлган бирорта одам ўртага қилиб қиқиб, қиқидан қирилган эркин Туркистон ҳукуматида Оксудан қелаётган Гў қилинган бош қўмондон қилашиб қарши олишган бўлсалар, мусулмонлар ўртасида бу қадар қўзғунлик қилиб, қўнғиллик қўнғилсиз ишлар қилмаслиги мумкин эди. Бироқ “иккинчи Бухоро” аталган Кошгардан бошлаб, бутун Олтишар Уйғуристон ўлкасида бу қабил улуғ қиёсий иш уҳдасидан қилқудек қутқ бирорт одам йўқ эди. Шунинг учун бечора мусулмонлар шунчалик оғир бўлқунликка қўрамиш қидилар. Қўнқ давлат қўриш ақбоблари қўлда қайёр турган бўлса ҳам, ўз ўрнида ишлата олқудек қўнқлари йўқ бўлқач, қўндан қойда олқмақидилар. Бўнинг устига қизил макқорлар мусулмонларнинг ўза-ро иттиқоқликлари билан қўрилқокда бўлган қиғи ҳуку-матлари бирорта давлат томонидан қанилиб қолмасин деб, қўнинг қорасиға қаттиқ қиришмиш эди. У қўнлари эса Кошгарда Совет Русиясиға қарши Англия қонсулқонаси ҳам ишламақца эди. Ёрликқалқдан ташиқий равишда иш олиб қорувқи қиёсий қишларнинг йўқлиқидан ва ҳам жўгротий ўрнимиз маданият оламида бек йиқок турганликдан биз икки Туркистон ёрли қалқи асрлар бўйи қўтилган шу инқилобий ўзғаришдан ётарлик равишда қойдақанолмай қолдиқ. Шўнга қўра бизларнинг тақдиримиз ўз душманларимиз қора, қизил аждарқоларнинг ҳисобиға қараб белқиланқокда бўлди.

Байт:

Умидсиз бўлма Сўғуний, умидинг қўзғуси қордиқ,
Қоронгу қеча сўйиқидин қўёшнинг қилқуси қордиқ.

Энди юқорида айтилқанича Гў қилинган ўзи Оксуда тўхталиб, қўмондонларидан Мўхсанг қўл остида бир бўлқ аққарни Кошгарға юбормиш эди. Булар эса Хўжаниёз, Момут қилинган аққарларини қўвлаганича қўриб ўлтириб, Кошгарға қиқнлашиб қолдиқлар. Илқаридан бери қўпқилиқ Олтишар халқи қўрук атоқ, ёлқон довруқ, ҳуросий сўзларға берилган бўлганликдан Хўжаниёзларнинг Гў қилинган аққарларидан қочиб қелаётганликлари булар учун қаттиқ қўрқинқ тўғдиқмиш эди. Қисқаси, Кошгар халқи қенг қалада қўпонсиз қолган, атрофини оч бўрилар ўраб олган бир тўда эқасиз қолмиш қўйлар қабил бўлиб турган қолда дўнган аққарлари етиб қелди. Буларға қарши ҳеч қандай қора қўрилмаганлиғи уларға маълум бўлқач, эркинлик билан қилаган жойларига қилиб, ўринлашиб олдиқлар. Сўнгра қарасалар, ўзлари учун ва ҳам ёрлик мусулмонлар учун қўтилган қойдақик ишлар устида маслаҳат қўрсатиб, булар билан қелишиб ўзлашадиган бирорта одам бўлмади. Бечора қўпқилиқ мусулмонлар икки дўнё бошлиқимиз, деб санаган, хар қишлиқни шулардан қўтган қаламулла домлалари қиёсат оламида хабарсиз, тўгриси, ҳақиқий Исломиётдан баҳрасиз бўлиб, эътиқод-ишонқлари бўшлиқдан мусулмонлар бошиға қўшган шу қабил оғир қўнларда ҳеч қандай ҳизмат қила олмадиқлар. Йўқ эса, Қўрўнда “Иннамал мўминуна ихватун”(Хўжурот сўраси, 10-оят.) ояти қор бўла

туриб, бунга ишонган мусулмонлар учун Ислом кардошлигидан фойдаланмай мумкин эмас эди. На чораки, бу ишни амалга оширувчи хакикий одамлар йўклигидан Ислом олами устига ўша кунларга ўхшаш дахшатлик офат-балолар хар вақт ёғилиб турмоқдадур. “Яхшилик кўрсанглар - Биз килгон бўлурмиз, ёмонликка колсанглар, бошқадин кўрмай, ўзларингдан кўринглар,”(Нисо сураси, 79-оят мазмунича.) деган Куръон сўзи албатта ҳақдир. Шундай бўлиб Мохусанг умиди Кошгар халкидин узилгач, ким бўлишига карамай, курул топширишга буйрук чикарди. Бунга каршилиқ кўрсатилгач, шу бахона билан уруш бошланиб, хар икки томондан ўринсиз конлар тўкилди. Айниқса, булар ичида кўпроқ каршилиқ кўрсатган Фаргона кўрбошилари колдиги Юсуфжон кўмондасидаги ўзбек йигитлари эди. Булар эса хонадонлар уй[девор]ларини тешиб олишиб, хужумчи дунган аскарларига кўпроқ зарба бермиш эдилар. Шунга карши булардан ҳам ким кўлга тушган бўлса, тирик колмай ўлдирилмишдир. Булар ичида Совет Русияси кизил маккорлари учун кераклиқ кўрилган хизматчилари Хўжаниёз аскарлари бўлиб, Андижон чегара томонига чекинишиб, дунганлар кўлидан кутулмиш эдилар. Вақти келар экан булар оркалиқ ўз ишларини бажариш учун шулар каби онгсиз одамлар бўлиши, албатта, зарур эди. Шунинг учун булар совет чегара аскарлари кўригида курулланган холда сакланиб колдилар. Булардан бошқалари эса агар ўлимдан кутулолган бўлсалар, чил(Беданадан каттарок, сезгир ва хуркак, овланадиган бир куш тури.) тўзигандай хар томонга таркалиб кочгали турдилар. Кошгардан йигирма чакирим жойдаги Янгишахарда эски ҳукумат йикилган кундан бошлаб ҳеч кимга бўйсунмай камалиб ётган беш-олти юздан ортик курулланган хитой аскарлари эса Гў силинг аскарлари учурини(Хабар (чиг. туркча.) англашлари билан келиб, буларга кўшилмиш эдилар. Шунинг учун боло устига ортикча боло бўлиб, Кошгар шаҳри ичида Чингиз вахшийларини эскартиргудек ишлар булар томонидан кўрилмиш эди. Бунга карши ҳеч кандай чора килолмадилар. Чунки халқ ўта онгсиз эди, сиёсат дунёсидан бутунлай беҳабар, колоқ эди. Шундоқки, йигирма-ўттиз йиллаб кўз олдиларида бўлаётган кон-кариндош, дин кариндошлари Туркистон халқлари бошига келган руслар боскинчилиги, коммунизм балосидан ибрат олиш ўрнига булар учун янги ҳаёт бозори очилмиш эди. Зако́тсиз йигилган харомхўр ўзбек бойларидан колган харом мол, олтин-кумуш дунёларни нажосат кўнгизларидек ташигандан-ташиб ўлтириб, энг охири ўзлари остида қолиб халок бўлдилар.

Хакикий имон билан таклидий имон фарқи Куръон ҳукмига амал килиш-килмаслик билан маълум бўлгусидир. Пайгамбаримиз саллаллоҳу алайҳи васаллам: “Молингларни закотини тўлиқ адо килиб, темир кўргонга каманглар, яъни закот молнинг темир кўргони бўлиб, офатдан омон бўлур,”(Бухорий, 3/1330.) - демиш эдилар. Расулulloҳнинг бу сўзларига гумон келтириб закотсиз йиккан молу-дунёлари, Куръон айтгандек, киёмат нусхаси бўлиб, ўз ихтиёрларича топширмагач, киздирилган холда танларига ўтлик тамгадек босилмиш эди. Чаламулла ва бир канча нодон бойлар била туриб закотсиз саклаган молларини ихтиёрий равишда топширишга кўзлари киймагач, киздирилган ёмбуни танларига тамга босган зарбидан кўплари халок бўлдилар.

Лекин булар ичида асли маргилонлиқ ўзбек бойларидан Мухиддинбой деган киши 1934 йили инкилоб бошланиши биланок, бутун мол-мулки, бола-чакалари билан эсон-омон Хиндистон чегарасидан ўғиб, кутулиб кетмишдир. Бу киши, ўзим кўролмаган бўлсам ҳам, ишонимлиқ ва чин сўзлик кишиларнинг айтишича, тижорат ишига киришган кундан бошлаб шу кеткан вақтигача закотини колдирмай бериб келган киши экан. Шунинг шарофати бўлиши керак, Покистон маркази Карочида улуг тижорот ширкати очиб

бурунгидан бойлиги бир неча бор кўтарилмишдир. Илгари Кошгарда турганда коммунистлар зулмидан ўз ватанларига сигмай у томонга кочиб ўтган аламзада хамшахарларига қандай ёрдам етказган бўлса, Афғонистон, Хиндистон мамлакатларида сарсон бўлиб юришган ватандошларига ҳам шу имконият борида ёрдам бўлмишдур. Бундан бошқа Кошгарнинг энг зўр бойларидан Умар-охунбой, ўзбеклардан Сотволдибой - булар ҳам шу пайтдан фойдаланиб, Чотра(Хиндистонга ўтиш йўлининг номи.) Хиндистон орқали Икки Харамга боришган бўлсалар ҳам, ўзларининг нодонликларидан, кўргуликлари бўлса керак, бир-икки йил ўтмаёк қайтиб келишиб, хаммалари шулар кўлида халок бўлдилар.

Кизил маккорлар эса бир томондан ўз сиёсатларининг амалга ошганини кўргач, қахқахлаган бўлсалар ҳам, иккинчи томондан буларнинг тўймаган, оч кўзларини киз кидирган Кошгар бойларининг олтин-кумуш, мол-дунёлари бошқалар кўлига қираётгани ўйлатиб, ичларидан қон ўтмоқда эди.

Мана шундай бўлиб, бир ҳафта-ўн кун талон-булон, от-чоғ ишлари бир оз босилгандан кейин Оксуда қолган Гў силинг бу ердан бўшаниб, тўғри Кошгарга келмиш эди. Эртаси ийдғоҳга(Хайит намози ўқиладиғайи маскан, жомеъ масжид ёки майдон) йигилган қалин халқ устига келиб, бўлиб ўтган қўнғилсиз ишлар учун қаттиқ ачинган қолда бунга ўзининг қорози эканлиғини билдириб, қўпчиликдан қечирим сўрамишдир.

Бироқ бу ўттиз ёшга етмаган қахрамон қўмондон бир ёғи ёшлиғи бўлса, иккинчи ёқдан ҳозирги сиёсат соҳасидан йироқ турганлиғи учун, бу қелишида қатта бир қалокатлик қатарга йўлиқиб қолди. Шундоқки, маккорлар қарқизи Қремлнинг тоқшириғи бўйича Кошгардағи қовёт қонсулқона қизматқилари бу шунқор қушни тўрға тушириш учун қаттиқ қиришмиш эдилар. Шунинг қатжаси бўлғайқим, булар билан сиёсат алоқаси қолғаш қаваси анинг қўнғилига тушмиш эди. Ишонимлик, тушунган қишиларнинг айтишларича, қилма-қил арок-қароб ичимликлардан тортиб, инсон нафси қизикарлик турли-туман қоз-неъматлар, айниқса, қайтон тузоклари(Бу ерда енгилтабиат аёллар.) қонсулқонада булар қурматига тайёрлангандан кейин Гў силинг эллик-олтмиш қамали аскар бошлиқлари билан қиёфатга қакирилмишдир. Ўз элидан қикардағи улуг умидлари узилиб, Қуръон қўтариб қасам ичган ёлгон муслмонлардан қўнғили қовиган қолда бу қабил одам қайтонлари қуқбатларида мажлис ўтқазган телбақонлик ёшларга қандоқ қаро беришимиз оқиллар оқдида оқик бир масъаладир. Мана шу мажлис ўтқазилгандан қеин “Фил сабиллилох” ширлик қахрамонларнинг қиммат ўтлари сўниб, олиё фикирлари ўзғара бошламиш эди. Қеча-қундузлаб, балки ҳафта-ойлаб Гў силинг бошлиқ аскар қўмондонлари қонсулқона айш-ишратларига берилмиш эдилар.

Иш шу қолига етғач, Қайғамбаримизнинг “Мўмин одам имон нури билан қакни қотилдан, тўғрини эғридан ажрата олур,” (Қухорий, 10/4881.) деган муқорак сўзларидан улар ажрадилар. Шунга қўра қўп ўтмаёк буларнинг сўзларига алданиб, Гў силинг ўзига қарашлик эллик-отмиш нақирон аскарқоши офицер йигитлари билан илон оғзига тушган қумқуқдек ўз ихтиёрлари билан қегарадан ўтиб, қизил қаллодлар қўлига тоқширилдилар. Қегарадан ўтишлари биланок хаммалари қуролсизлантирилди, ундан кейинги ақволлари бизга қомаълумдир...

Бу Гў силинг аскарлари “сакқизинчи армия” деб аталган қитой коммунистлари қўшинига бир неча қартаба қарба етқазмиш эдилар. Бир қийла билан буларни осонгина тўрға илинтирдилар. Шундай бўлиб, ёлғиз Шарқий Туркистон эмас, балки бутун қитой туқроғида бўлган қўзғалишлар Қовёт Русия коммунист ҳуқумати сиёсатига моқлашган қолда қал бўла бошлади.

Мохусанг бўлса бу воқеадан илгарийек Хўтан томонига юриш килиб, Ёрканд, Корголик, Хўтан атрофи билан Чорча, Чорчалик ерларигача эга бўлиб ўлтирмиш эди. Хар томондан кочган-писганлар сизингудек, жой топилмай юрганларга бошпана бўлган Хиндистонга кўп одамлар бунинг вақтида мол-жонлари билан Чотра йўли орқалик ўтиб кутулдилар. Лекин курук оти бўлса ҳам янги қурилган эркин Туркистон ҳукумат раиси домла Собит бошлик етти кишидан иборат давлат аъзолари нима қилишларини билмай, жалдираганларича баъзилари ўз уйларида, қолганлари яширинган ҳолда юрган эдилар. Буларнинг қундалик ахволлари совет консулхонасига етказилиб, маълум бўлиб турмоқда эди. Шунгачалик совет консули орқали сакланиб келган Хўжаниёз ўқитган ёш боладек тайёрланмиш эди.

Унинг тилидан, қўлидан ҳужжат хат олганининг устига ерлик ҳукумат аъзолари бошлик бойлардан ва бошқалардан кўрсатилган кишиларни қолдирмай ушлаб, Шин дубанга топшириш шарти ҳам унга 1934 йили совет консули томонидан топширилмишдир. Қўйилган бир қанча шартлик моддалар Хўжаниёз томонидан бажарилган тақдирда, уни мусулмонлар вакили ўрнида Шин дубан ўринбосари қилишга ваъда бердилар. Шундай бўлиб, бари ишлар қизил марказ томонидан қолипга қўйилиб тайёрланган сўнгида Хўжаниёз қалпоги остида қизил жаллодлар ишга қиришгани турди. Халқ кўзини кўрқитиб, юракларини мужиш, ҳаммага даҳшат кўрсатиб, эл ичида ҳайбат ошириш буларга қонуний шир бўлганликдан ҳеч қандай қийинчилик кўрмаган, айниқса, диний одамлар, қатта-кичик бойлар, халқ ичида кўзга кўринарлик кишилар биринчи навбатдаёқ қўлга олиндилар. Булар ичида Махмудохун халфатим, юқорида айтилган дунганлар қийновида вафот топган бўлса ҳам, биз билган Қошғар уламоларидан домла Собитохун Отуш, Собитохуним Қизилбуя, Хошимохун халфатим, Шамсиддин домлалар бошлик оз бўлганда дин арбобларидан қирқ-эллик одам шу инқилоб қурбони бўлдилар. Юқорида номлари ёзилган олимлар қитоб ёзиб, асар тасниф қилишга қудратлари етарлик эди. Қайфқи, домла Собитдан бошқа бирорталаридан ўз қўлларида ёзилган асар борлиги бизга маълум эмас. Шундай бўлиб, бу бечораларнинг қийнов остида ўлганларидан қолганлари қўл-оёқларига занжирлар қолingan ҳолда Урумчида Шин дубан босқинчининг олдида олиб қилиниб, оз бўлганига ўн йилдан муддатга турмага қесдилар. Олтиш ота-боболаримиздан қолган ўз ватанларимизга, эл қатори инсоний ҳақларимизга бошқалар қайи биз ҳам эга бўлайли, деган тўғри талабларидан бошқа буларнинг нима қуноқлари бор эди?!

“Ва аъидду лаҳум мин қувватин”. (Анфол сураси, 60-оят.) Бу оят маъноси

“Қушманинларга қарши имқоният қорича қуч-қувват қайёр қилинлар” демақдир.

Мусулмонлар Қуръоннинг ёлғизгина шу ҳукмига амал қилган бўлсалар, бутун дунёга ҳукмрон бўлиб, Ислоқ адолати Ер устида ўрнашган бўлар эди. Бу сўзнинг ҳақлиғига шак йўқдир, чунки Қайғамбаримиз айтдилар: “Менинғ умматларимдан қайси қиши ағар яхшилиқ кўрса, уни Оллоҳдан кўрсин. Буни менга Оллоҳ қерди деб қилсин. Ағар ёмонлик кўрар экан, ўзидан кўрсин, ўзини маломат қилсин”. (Бухорий, 9/4206.) Қуръон ҳукмига кўра бошқаларга ватанларини бостириб, ўз миллий ҳукуматларидан ажраб, уларга тобун бўлган мусулмонлар Оллоҳ амрини бажармаганликдан Қудо олдида жавобга қортилиб, икки дунёда ҳам қорликка қоладилар. Бизнинг инқирозимизга энг биринчи сабаблардан бири иттифоксизлиғимиз бўлди. Қуръон эса мўминларни қирлик-иттифокликка қаттиқ ундайди. (Оли Имрои сураси, 103-оят.)

Яна ўз сўзимизга қелайли. Қизил сеҳрчилар қўли билан ёндирилган қитна ўтлари эса яна шуларнинг қурол қучлари орқалиқ сўндирилиб, 1934 йили ўзлари талаганларича Шин

дубан ҳукумати курилди. Или вилоятига волий килиб Шин дубан ўз кайнотаси Чу сининг деган бир қари хитойни Гулжага юборди. Тўқмоқдан борган бойлардан асли кошгарлик Олмосбек ўғли Турдиоҳунбекни унга ўринбосар қилди. Лекин Шин дубан ҳукумати ҳар томондан совет сиёсатига боғланганликдан бутун ишлари совет консули маслаҳати билангина юргизилмоқда эди. Чунки, японлар Манжурияни босиб олгач, Шарқий Туркистон тарафига кўз солиш хавфини тугдирди. Шунга кўра, Шарқий Туркистон ўлкасига япон аскарларини ўтказмаслик учун Шиншишо(х)(Хитой билан Шарқий Туркистон чегарасидаги стратегик аҳами-ятга эга бўлган жой.) қисмоғига совет томонидан йигирма минг чамали аскар қўйилмиш эди. Бугун Шарқий Туркистон Ғарбий Туркистонга ўхшаш ҳар ёқлама совет сиёсатига ўралган ҳолда ҳамма иқтисодий ишлари Масков кўлига ўтган бўлса ҳам, Советлар хитой ҳукумати билан японларга қарши иттифокдош бўлганлигидан қозғош устида бу ўлка Жунгўнинг(Хитойнинг хитойча оти, “Марказдаги давлат” демақдир.) айрилмас бир қисми ҳисобланарди. Шундай бўлиб, Шарқий Туркистон - Уйғуристон тупроғи отига Чанкайши хитой ҳукуматига қараган бўлса ҳам остиритдан Совет Россия ҳар томонлама ўз таъсири остига олиш учун қаттиқ қирғиш бошлади. Айниқса, бу ўлканинг иқтисодий ишлари бутунлай советга боғлиқ бўлгани учун тижорат ишлари тўқинликка ўраб, ишсиз қилишга тўғри қелди. Маълумдирки, қанчалик халқаро иқтисодий қисмчилик қўпаяр экан, шунчалик булар ҳалокат тузоғига яқинлашадилар.

Эшитар қулоққа ёқимлик “олти шиор”ни ўртага олиб, советнинг найранғи билан бутун халқни турлик йўсинда ўйнатгани турди. Бунинг устига “Японларга қарши орқа сифимизни қинғитиб, хитой Чанкайши ҳукуматига ёрдам берамиз”, деган баҳона билан бойлардан нурғунлаб солиқ ола бошладилар. Шундай қилиб, халқни турлик йўллар билан ўйлатиб 1937 йилга етгач, ўз қилиғи мувофиқ бирданига иш ўзгариб, қиш совуғи январь ойида Гулжа шаҳридан биринчи навбат Турдиоҳунбой бошлиқ ўттиздан ортиқ қиш ҳеч қандай сабабсиз қамолга олинди. Шундоқки, олдинроқ совет консули тузган режа орқали қирақ қишлар Гулжа волиёси Чу сининг томонидан мажлисга қачқиландилар. Қеч соат 12 ларда мажлисдан қайтиб қелаётганда тайёрлаб қўйилган тўрт нафар қулоқлик хитой аскарлари олдида қиш қилиб, Турди оҳунбойнинг қарасини тўқтатади. Қийимини ечинтириб, бир қават қўйнағи билан ўзини ёлғиз қоронғу қоввалга қамаб қўяди. Бошқа қўлга олиналарнинг аҳвали бу ишдан маълумдир. Қарим тунда ҳеч нарсадан қабарсиз ётган оиласи устига бостириб қириб, йирткичларча даҳшат солиб, хотин-қиз, қелинларнинг бўйин-бошларидаги бутун қийнат асбобларига қара талаб олиб, ўзларини эски қиш қишлар билан қаршиларидаги қамлаб-музлаб ётган Аҳтамбойнинг қуруқ қўрасига шу қаратон қишда қайдаб қичарди. Энг ақиларлиси шу эдики, Турди оҳунбойнинг йигирмадан ўзган Нуртой деган ва йигирмага қили етмаган Аҳмадбек деган икки ўғлини, бу ўспирин қуноҳсиз икки қарзандини ётган ерларидан шундай совуқда қўйнақчан қайдаб олиб қориб, қоввалга қаманлар. Шу қаманлар сўнғида бир неча ойлар ўтган бўлса ҳам булар қачида ҳеч қандай қабар олиш қимкин эмас эди. Ўзларидан қабар олиш сўзи бу ёқда турсин, ноз-неъмат вақтида бирқалашган, энг қачин қўрган ошна-оғайниларидан уларнинг оч-қаланғоч қолган оилаларининг қилини сўрашга ҳеч қачилари қуръат қилолмадилар. Шу биринчи навбатда қаман қишларнинг қўра-қой, қол-қулқ, уй-рўзғор, қонлиқ-қонсиз қарча нарсалари олиниб, қола-қачалари қўчага қайдаб қичарилди.

Турди оҳунбой иниси Қурбонтой қори қулоғи йўқ қисоқида қаранғилиқдан, давлат шериғи бўлса ҳам, қўра-қойи ўз олдида бўлиб, бошқа ўлтирганлиғи учун унга темаган эдилар.

Вақтида селдек келган, кайтарида из ўчириб куюндек кетаётган давлатни кўли билан тўсмокчи бўлиб, “кўй” десак унамай, чет ёқада колган мол-дунёлардан кисиб-кимтиб яширинча олиб колмокчи бўлиб эди, хитой коппида(Шартта (уйгурча).) ушлаб, кўра-жойи билан борлик нарсаларини ёргу килиб, ўзини камаб кўйди. Бечора синглиси Тошхон хитойларнинг бўсагасига бош уриб катнайверганидан етмиш кун деганда аранг бўшаниб чикди.

Байт :Давлат бошдан кетарда кенг кийиминг тор бўлур,
“Кўй” деганга кўнмаган орачига зор бўлур.

Оллохнинг амрини килиб нахийдан кайтмаган киши-ларни балодан ким куткара олгусидир? Халол касб молини дунёлик-охиратлик офатлардан омон саклаши учун Оллох таоло закотни темир кўргон килмиш эди. Дунёга кўнгли билан каттик берилганликдан Куръон хукмига, Пайгамбар сўзига гумон келтириб, закотсиз, хайр-эхсонсиз йиккан, кўргонтошида(Ташкари.) колган харом мол-дунёларни ит-кушларга ем бўлишдан ким саклай олади? Куръоннинг айтишича, хеч вақт Оллох таоло мўмин кулларига ато килган халол ризкларини харомхўр кофирларга едириши мумкин эмасдир.

Алихонтўра Соғунийнинг
"Туркистон кайгуси" китобидан